УДК 811.161.2’367.332
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.1.1/11

Межов О. Г.
https://orcid.org/0000-0002-5299-417X
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ ЗУМОВЛЕНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ НА РІВНІ РЕЧЕННЄВОЇ МОДЕЛІ СУБ’ЄКТ – ПРЕДИКАТ – ОБ’ЄКТ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

У статті здійснено комплексний аналіз мовних засобів реалізації функційно-семантичної категорії зумовленості у простих реченнях зі зв’язковими пропозиційними предикатами. З’ясовано роль зв’язкових дієслів та прогнозованих їх валентністю субстанційно-предикатних синтаксем у вираженні категорійної семантики зумовленості. Встановлено дериваційну базу простих речень зі зв’язковими предикатами як репрезентантами причиново-наслідкових й умовно-наслідкових змістових відношень. Виявлено функційне навантаження таких конструкцій у сучасних медіатекстах.

У медіапубліцистиці останніх десятиріч простежуємо активізацію реченнєвих конструкцій моделі суб’єкт – предикат – об’єкт із прихованою категорійною семантикою зумовленості, ядром яких виступають зв’язкові пропозиційні предикати. Передбачені їхньою валентністю суб’єктні й об’єктні синтаксеми ускладненого різновиду конденсують дві взаємопов’язані пропозиції з причиново-наслідковими або умовно-наслідковими відношеннями у простих семантично неелементарних реченнях, які є синтаксичними дериватами складнопідрядних і складносурядних речень. Типові морфологічні репрезентанти суб’єктної та об’єктної синтаксем – абстрактні віддієслівні іменники. Саме завдяки таким особливостям ці синтаксеми набувають синкретичної субстанційно-предикатної семантики, зокрема суб’єкта-причини, суб’єкта-умови, об’єкта-наслідку, і здатності розгортатися в прості речення – предикативні частини складних конструкцій. Паралельне вживання простих і складних структур у публіцистичному мовленні засвідчує синонімічне багатство засобів вербалізації категорії зумовленості, даючи змогу авторові (мовцеві) висловити ту ж саму думку як лаконічно з економією мовних одиниць, так і розгорнуто. Простим реченням проаналізованої моделі, порівняно із синонімічними складними, притаманна більша експресія, динаміка, завдяки чому їм надають перевагу журналісти.

Ключові слова: *категорія зумовленості, мова, дієслово, валентність, суб’єкт, предикат, об’єкт, теоретичний та прикладний аспекти.*

Постановка проблеми. Категорія зумовленості є однією з найважливіших у граматичній системі мови, оскільки охоплює всі структурні типи синтаксичних одиниць: складні та прості речення, словосполучення й синтаксеми, а також надфразні єдності, які перебувають в ієрархічних та дериваційних відношеннях. Центральна сфера реалізації категорії зумовленості – складнопідрядні конструкції, напівцентральна – похідні від них прості ускладнені речення з відповідними детермінантами (вторинними предикатними синтаксемами, вираженими прийменниково-відмінковими, безприйменниковими формами чи словосполученнями), напівпериферійна – складносурядні та безсполучникові складні структури як синтаксичні синоніми складнопідрядних, периферійна – прості речення з пропозиційними зв’язковими дієсловами як синтаксичні деривати складнопідрядних і складносурядних. Зумовленість як семантико-синтаксична надкатегорія знаходить свій мовний вияв не лише в різноманітних конструктивних засобах – різнорівневих синтаксичних одиницях, а й широкому спектрі підкатегорій, об’єднаних спільною семою достатньої підстави у межах опозиції *породжувальне – породжуване*, що «передбачає такий зв’язок ситуацій, за якого одна подія є достатньою підставою для реалізації іншої» [8, с. 4].

© Межов О. Г., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві домінує широке розуміння надкатегорії зумовленості, яка, за А. О. Малявіним, «поєднує в собі значення умови, причини, допусту, мети, наслідку, порівняння та зіставлення» [8, с. 4]. Такі ж значеннєві різновиди наведено для опису складнопідрядних речень зумовленості у посібнику «Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання» [12, с. 4]. Л. І. Дубовик вважає, що в категорії зумовленості «інтегруються умовні, допустові, наслідкові, причинові та цільові відношення» [5, с. 4]. А. П. Загнітко до детермінантів зумовленості зараховує чотири різновиди: детермінанти причини, мети, допусту, умови та наслідку – приреченнєві поширювачі, що «називають ситуацію, подію, яка перебуває у відношенні зумовленості з основною подією» [6, с. 517]. І. В. Кононенко категорійну семантику зумовленості (детермінації) диференціює на такі різновиди: каузальності, результативності, мети, умови., допустовості [7, с. 130]. В українському мовознавстві глибоко досліджено семантико-синтаксичні відношення зумовленості (причини, умови, допусту, мети, наслідку) на матеріалі складнопідрядних і безсполучникових речень [3; 5; 9; 14], складносурядних [3; 10; 11], простих ускладнених [1; 4; 5; 6; 7; 8].

На сьогодні маловивченими залишаються засоби експлікації категорії зумовленості на рівні простого речення моделі *суб'єкт – предикат – об'єкт* зі зв'язковими пропозиційними дієсловами. Теоретичне підґрунтя їх студіювання в лінгвоукраїністиці заклав І. Р. Вихованець, який описав семантико-синтаксичну структуру простих речень зі зв'язковими дієсловами *зумовлювати, спричинювати, викликати, породжувати, призводити, передбачати* [1, с. 164–166]. Потребують подальшого ґрунтовного опрацювання синтаксичні структури з такими та іншими синонімічними синтаксемами, адже зростає частотність їх уживання в різностильових текстах, зокрема сучасній медіапубліцистиці, для вираження насамперед умовно-наслідкових та причиново-наслідкових відношень.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – здійснити комплексний аналіз мовних засобів реалізації функційно-семантичної категорії зумовленості у простих реченнях зі зв'язковими пропозиційними предикатами. Основні **завдання**: 1) з'ясувати роль зв'язкових дієслів та прогнозованих їх валентністю субстанційно-предикатних синтаксем у вираженні категорійної семантики зумовленості; 2) встановити деривацийну базу простих речень зі зв'язковими предикатами як репрезентантами причиново-наслідкових й умовно-наслідкових змістових відношень; 3) виявити функційне навантаження таких конструкцій у сучасних медіатекстах. Джерельною базою наукової студії слугували текстові фрагменти, дібрані з інтернет-видання «Українська правда» 2010–2025 рр. (*далі – УП*).

Виклад основного матеріалу. Поверхнева та глибинна структури такого типу речень із семантикою зумовленості не тотожні. Їхнє предикативне ядро (кістяк) на формально-граматичному рівні містить три члени речення: підмет, присудок, керований член, а на семантико-синтаксичному – три синтаксеми: суб'єктну, предикатну, об'єктну, тоді як глибинна логіко-семантична організація досить складна, адже пропозиційні предикати пов'язують між собою не предмети, а процеси, події та ситуації об'єктивної дійсності, одні з яких зумовлюють інші, спричинюють, стимулюють їх реалізацію. Це можна простежити за трансформації простих речень у складнопідрядні або складносурядні, які є деривацийної базою для них, пор.: ***Контрнаступ ЗСУ викликає паніку*** *у ворога –* ***ISW*** (УП, 20.09.2022) ← *ЗСУ наступають, так що вороги панікують (ЗСУ наступають,* ***і тому*** *вороги панікують); …****застосування*** *цієї зброї нібито* ***може призвести до загибелі*** *військових* (УП, 06.07.2018) ← ***Якщо застосувати*** *цю зброю,* ***можуть загинути*** *військові (Ворог застосує цю зброю, і , можливо, загинуть військові).*

Як бачимо, суб'єктна синтаксема конденсує першу пропозицію (назвемо її суб'єктною), у якій приховано умову або причину явища, події, факту, а об'єктна синтаксема – другу пропозицію (назвемо її об'єктною), яка виражає наслідок того про що йдеться в першій. Типовими морфологічними репрезентантами як лівобічної щодо пропозиційного зв'язкового предиката суб'єктної синтаксеми, так і правобічної об'єктної є абстрактні віддієслівні іменники, валентні позиції яких можуть заступати й інші субстантивні форми. Саме завдяки такій особливості ці синтаксеми набувають синкретичної субстанційно-предикатної семантики, зокрема причинового суб'єкта, умовного суб'єкта, наслідкового об'єкта, і здатності розгортатися в елементарні прості речення – предикативні частини складних конструкцій, де роль зв'язкових пропозиційних дієслів виконують сполучники, які ще кваліфікують у граматичних студіях як предикати предикатів [1, с. 162; 3, с. 10–19]. Як слушно зауважує Н. В. Гуйванюк, «у позиції підмета актуалізована синтаксема виконує

роль суб'єкта-каузатора, а не звичайного суб'єкта. Синтаксема ж, що займає позицію об'єктного поширювача, набуває додаткового значення носія каузативного стану» [4, с. 391]. Солідаризуючись із постулатами дериваційного синтаксису К. Г. Городенської, яка переконливо на матеріалі багатьох синтаксичних одиниць обґрунтувала напрям синтаксичної похідності за принципом від складніших утворень до простіших [2, с. 12], уважаємо, що прості речення зумовленості є похідними від складних, тобто їх семантико-синтаксичними дериватами. Із формально-синтасичного погляду такі прості речення є елементарними, із семантико-синтаксичного – простими неелементарними (семантично ускладненими) через ускладненість суб'єктної та об'єктної синтаксем предикатними значеннями.

Категорія зумовленості в аналізованих простих реченнях може мати експліцитний або імпліцитний вияв. У конструкціях зі зв'язковими пропозиційними предикатами *зумовлювати, призводити, спричинювати,* семантико-синтаксичні відношення зумовленості досить прозорі завдяки закладеним у них семам, а тому реципієнт їх може швидко встановити й без відповідних реченнєвих трансформацій, напр.: *За даними організації, екологічні* ***ризики зумовлюють виникнення*** *понад 100 найнебезпечніших хвороб світу, в щороку саме вони вбивають 12,6 млн людей* (УП, 15.03.2016); *Ці* ***обставини зумовлюють*** *особливу* ***увагу*** *українців до цієї відео конференції* (УП, 06.12.2021); … ***застосування*** *цієї зброї нібито* ***може призвести до загибелі*** *військових* (УП, 06.07.2018); *Аналітики відзначають, що постійне* ***використання*** *російських військовослужбовців у «м'ясних» штурмах* ***не призводить до*** *значних* ***успіхів*** *на полі бою* (УП, 10.11.2024); *Щодня* ***забруднення*** *повітря* ***спричиняє смерті*** *майже 2000 дітей віком до п'яти років* (УП, 19.06.2024); *За даними ISW, нерівномірне* ***проведення*** *часткової мобілізації президентом Росії Володимиром Путіним* ***спричиняє*** *соціальні* ***розломи*** (УП, 19.10.2022). Дещо завуальовано передають ці відношення дієслівні лексеми *викликати, породжувати, передбачати*, пор.: *Аваков:* ***Свідчення*** *про замовників вбивства Шеремета* ***викликають інтерес*** (УП, 02.03.2021; *Нове* ***оновлення*** *Windows 11* ***викликає цикл перезавантажень*** *та «екрани смерті»* (УП, 01.10.2024); ***Заява*** *Сійярто* ***викликає сумнів*** (УП, 11.03.2018); *Я розумію, що така* ***постановка*** *питання дуже лякає і* ***викликає*** *депресію та швидку* ***відповідь*** (УП, 07.11.2024); ***Задум*** *навчань також* ***передбачає відпрацювання*** *створення калінінградського коридору* (УП, 11.05.2017); ***Відсутність довіри породжує безвідповідальність*** (УП, 21.01.2018); *Наші ж* ***стереотипи*** *<…> посягають на нашу свободу. Вони* ***породжують*** *подібні* ***запитання*** *в голові* (УП, 17.10.2020); ***Відсутність довіри породжує безвідповідальність*** (УП, 21.01.2018); *План* ***перемоги передбачає запрошення*** *України в НАТО та* ***гарантії поставок*** *зброї* (УП, 21.09.2024); *Мирний* ***«план»*** *Китаю* ***передбачає закінчення*** *війни влітку – ЗМІ* (УП, 08.03.2023); *За його [Тараса Кременя] словами, наступальна* ***українізація передбачає*** *суворий* ***контроль*** *за дотриманням мовного закону в усіх без винятку сферах суспільного життя на території України* (УП, 24.10.2024).

Проте причиново-наслідкові та умовно-наслідкові відношення між двома згорнутими пропозиціями реципієнт (адресат) не завжди може відразу, з першого прочитання, ідентифікувати без застосування певних мисленнєвих (логічних) операцій, матеріалізованих у наведених попереду реченнєвих трансформаціях. У різних стилях сучасної української мови, особливо в медіапублі́цистиці (мові засобів масової інформації початку XXI сторіччя), простежуємо тенденцію до розширення кола невласне зв'язкових дієслів, які попри зафіксоване у лексикографічних працях основне лексичне значення різних видів діяльності конкретної особи, за певних синтаксичних умов (переважно у переносному вживанні) можуть набувати функції зв'язкових предикатів з послабленим лексичним значенням, синонімізуючись з аналізованими вище власне-зв'язковими дієслівними формами *призводити, спричинювати, зумовлювати, викликати, породжувати, передбачати.*

Аналіз медіатекстів засвідчує активне вживання реченнєвих конструкцій з такими невласне зв'язковими пропозиційними предикатами. семантика зумовленості в яких має прихований (імпліцитний) характер: *пробуджувати, вселяти, гнітити, пригнічувати, наганяти, настроювати, налаштовувати, приносити, схиляти, ускладнювати, штовхати, підштовхувати, наштовхувати*. Щоб її виявити, звертаємося до тлумачного словника, де зафіксовано не лише основні, а й додаткові значення цих лексем. Крім того, добираємо до них синоніми з переліку власне-зв'язкових дієслів, що дає змогу встановити тип семантико-синтаксичних відношень. Якщо невласне-зв'язкові дієслова синонімічні з лексемами *призводити, спричинювати,* то вони виражають причиново-наслідкові відношення між

суб'єктною та об'єктною пропозиціями. Лексична синонімія з дієсловами *зумовлювати, викликати, породжувати, передбачати* засвідчує умовно-наслідкові відношення. І нарешті, доцільно трансформувати прості речення у складнопідрядні з відповідними сполучниками (*якщо, тому що, так що*) або складносурядні зі сполучниковими граматикалізованими комплексами (*і тому, і від того, і через те*), які допоможуть ідентифікувати тип відношень. Однак треба розуміти, що в простих і складносурядних реченнях ці відношення бінарні (причиново-наслідкові, умовно-наслідкові), а в складнопідрядних – односпрямовані (причинові, умовні, наслідкові) від залежної частини до головної. В окремих випадках простежуємо синкретизм відношень, тобто накладання причиново-наслідкових на умовно-наслідкові, і навпаки. Усі структурно-семантичні типи речень із семантикою зумовленості (прості, складнопідрядні, складносурядні) являють собою синтаксичні синоніми, або, за термінологією Н. В. Гуйванюк, кореферентні структури [4, с. 323]. Вибір автором (мовцем) тієї чи тієї конструкції залежить від його комунікативно-прагматичних намірів, зокрема потреби в конкретній мовленнєвій ситуації передати думку лаконічно з економією мовних засобів чи розгорнуто. У сучасній медіапубліцистиці, особливо інформаційних жанрах, дедалі частіше простежуємо тенденцію до економії висловів через прагнення автора якнайшвидше відтворити значний пласт нової інформації, яка безперервно з'являється через надактивну динаміку подій у сучасному світі.

Словник української мови фіксує такі вторинні значення дієслова *пробуджувати*: «виводячи із стану спокою, застою і т. ін., спонукати до яких-небудь дій, діяльності; викликати думки, мрії і т. ін.»; перен. «викликати які-небудь думки, почуття, сприяти виникненню якихось якостей, властивостей і т. ін.» [13, т. 8, с. 125]. Такий предикат здебільшого передбачає у суб'єктній (підметовій) позиції віддієслівних іменників зі значенням опредметної дії, процесу, що, своєю чергою, керують родовим відмінком іменника, формуючи у складі речення субстантивне словосполучення як ядро першої згорнутої суб'єктної пропозиції, напр.: *Цинічне* ***ігнорування*** *волі народу, що є єдиним джерелом влади в Україні,* ***пробуджує найрадикальніші настрої*** *у суспільстві* (УП, 19.02.2013); *…***проведення** *Євробачення в Баку…* ***пробуджує інтерес*** *ЗМІ до країни* (УП, 26.05.2012); ***Присвоєння*** *цього звання <…>* ***пробуджує*** *і возвеличує духовну* ***силу*** *українського народу* (УП, 22.01.2010). Правобічний валентний потенціал дієслівного предиката реалізується у формі знахідного відмінка абстрактного іменника, який із залежними словами конденсує другу об'єктну пропозицію. Функційними еквівалентами віддієслівних іменників формально можуть виступати абстрактні чи конкретні номінації недієслівного походження, за якими приховано процесуальну семантику. Тому речення *Їхня музика* ***пробуджувала*** *антиліа до російської попси в ДНК травмованого пострадянського покоління* (УП, 15.08.2024) реципієнт сприйматиме приблизно в такому модифікованому варіанті: *Прослуховування їхньої музики* ***пробуджувало зневагу*** *до російської попси в ДНК травмованого пострадянського покоління.* Саме такого граматичного оформлення думки вимагають логіко-семантичні відношення зумовленості, проте з метою економії вислову на мовленнєвому рівні мовець (автор) деякі компоненти не вербалізує, що й відображено у формально-синтаксичній структурі речення. У конструкції *Знайдіть щось, що надихає вас, що* ***пробуджує*** *надію. Це може бути книжка* (УП, 03.03.2019) семантику зумовленості автор передає розчленовано, а читач відтворює цю інформацію у такому вигляді: *Читання книжки* ***пробуджує*** *надію.* Пропозиційний предикат *пробуджує* можна замінити його синонімами – типовими зв'язковими дієсловами із семою зумовленості *викликати, породжувати.* Суб'єктна пропозиція, сконденсована в субстантивному словосполученні *читання книжки,* містить семантику умови, а об'єктна, згорнута в синтаксему *надію,* – наслідку (результату), пор.: *Якщо хтось читатиме книжку, то надіятиметься (сподіватиметься, матиме надію) на щось.*

Якщо дієслово *пробуджувати* прогнозує своєю валентністю об'єктні синтаксеми, оформлені іменниками різного стилістичного забарвлення (позитивного й негативного), то предикат *вселяти* із значенням «викликати певні почуття, навівати, збуджувати думки» [13, т. 1, с. 764], що містить позитивнооцінну сему, зазвичай приєднує абстрактні іменники такого ж емоційного забарвлення, напр.: *…ці технологічні* ***рішення вселяли б*** *у нас* ***впевненість*** (УП, 12.07.2015); *Пауер зазначила, що відтоді* ***дії*** *українського уряду «****вселяють оптимізм і надію****»* (УП, 30.04.2014); *Бюджет-2023* ***вселяє надію*** (УП, 06.10.2022); *Міністр оборони Олексій Резніков заявив, що підсумки чергового засідання у форматі «Рамштайн»* ***вселяють*** *у нього* ***оптимізм*** (УП, 05.03.2023). Позитивну конотацію увиразнюють залежні від них лексеми: *Успіхи ЗСУ*

на фронті та потужна зовнішня політика офіційного Києва ***вселяє все більшу надію на повернення*** *тим, хто називає себе «російським лібералом»* (УП, 17.09.2022); *Саме підтримка бізнесу і підприємців* ***вселяє віру в успіх*** *цього проекту* (УП, 06.07.2025). Іменникові лексеми негативнооцінної семантики несумісні з дієсловом *вселяти,* а тому їх уживання в мовленні недоцільне й небажане. Тому в конструкціях *Росіяни створюють у соцмережах фейкові сторінки, де розміщують фото і відео українських військових зі зміненим описом, який* ***вселяє розпач і недовіру*** (УП, 06.03.2023); ***Події*** *останніх двох тижнів* ***вселяють тривогу*** (УП, 15.09.2014) варто замінити дієслівний предикат *вселяти* на такий, що відповідає змістовому емоційному фону висловлення, наприклад *викликати*.

А ось дієслово *гнітити* із значенням «спричинятися до пригніченого стану; викликати важке і болісне почуття» [13, т. 2, с. 96], синонімічне *пригнічувати* – «гнітюче впливати на психіку; викликати важке і болісне почуття; гнітити (серце, розум і т. ін.)» [13, т. 7, с. 592], а також *наганяти* – «викликати яке-небудь почуття, переживання, якийсь стан і т. ін.» [13, т. 5, с. 46), навпаки, здатне сполучатися лише з абстрактними іменниками, що віддзеркалюють негативні психоемоційні стани людини, напр.: ***Гнітить*** *душу* ***самотність*** (УП, 02.04.2012); ***Невідомість гнітить*** *українців* (УП, 14.02.2011); ***Порожнеча гнітить*** *його* (УП, 25.02.2010); *Найбільше людину* ***гнітить потворність*** *навколишнього життя* (УП, 20.08.2021; *Похмура погода* ***наганяє сум*** (УП, 11.08.2012); *Осінь* ***наганяє депресію та поганий настрій*** (УП, 19.04.2025). Паралелізм синтаксичних конструкцій із нанизуванням таких лексем підсилюють негативний емоціогенний вплив на реципієнта: ***Темнота наганяла*** *на людей* ***жах****, а* ***смертельна туга наганяла жах*** *перед майбутнім* (УП, 23.05.2011). Навіть якщо вжито стилістично-нейтральну іменникову лексему, негативну конотацію створюють інші компоненти висловлення: ***Перебування в будинку-інтернаті все більше гнітило*** *хлопця* (УП, 15.07.2012); ***Минуле гнітить*** *нас* ***по-різному*** (УП, 27.08.2011); *Також вона [Вікторія Ші] додала, що* ***тенденція до расистських висловлювань*** *у нашій країні її* ***гнітить*** (УП, 01.05.2024). Відповідне контекстне оточення також увиразнює негативну психоемоційну атмосферу: *На початку найважче було боротися з* ***панікою і страхом*** *людей. Калуш і Калуський район майже з перших днів є антилідером в області за кількістю підтверджених випадків* ***COVID-19****. А тут ще* ***стресу наганяли повідомлення*** *з Італії, Іспанії, США, Франції* (УП, 13.08.2020).

Дієслівний предикат *настроювати* означає «викликати у кого-небудь певний настрій, стан»; «вселяти, прищеплювати кому-небудь якісь думки, ідеї, почуття і т. ін.» [13, т. 5, с. 205], напр.: ***Очікування*** *дітьми чогось нового…* ***настроює на*** *радісне* ***сприйняття*** *іграшки* (УП, 18.09.2012)*; …для дорослих* ***запах*** *мандаринів і шампанського вже підсвідомо* ***настроює на збільшення*** *об`ємів шлунка до свят* (УП, 27.05.2011); *Загалом* ***вправа*** *активує дуже важливі ділянки мозку, чудово* ***настроює на*** *напружений* ***процес навчання*** (УП, 10.03.2013). Схоже семантичне навантаження властиве синонімічному дієслову *налаштовувати* із суто позитивною конотацією, пор.: *Це не метафора, а науково доведений факт. Мозок формує досвід. Ця фраза працює в обидва боки –* ***досвід «налаштовує»*** *мозок* ***на певний лад*** (УП, 13.11.2021); *Ароматний напій* ***налаштовує*** *на мрійливий та теплий настрій* (УП, 01.11.2018); Об'єктна синтаксема звичайно репрезентована формою *на + знахідний відмінок*, зрідка – інфінітивом, пор.: *Аромат цього напою* ***налаштовує*** *на творчість і надихає* (УП, 29.04.2017); *Книжка однозначно* ***налаштовує*** *критичніше* ***дивитися*** *на інформацію і більше* ***заглиблюватися*** *у контекст* (УП, 03.10.2019).

Хоч відповідно до зафіксованого у тлумачному словнику значення «спричиняти своїми діями кому-небудь щось (горе, щастя, радість і т. ін.)» [13, т. 7, с. 691] дієслівна лексема *приносити* охоплює широкий спектр різних семантичних відтінків, журналісти її вживають переважно в контекстах з негативною оцінкою явищ, подій, напр.: *…діяльність таких чиновників* ***приносить шкоду*** *і розколює країну* (УП, 24.02.2011); ***COVID приносить все більше втрат****: за добу в Україні – 107* ***смертей*** (УП, 13.10.2020). Якщо ж залежні від неї субстантиви і містять позитивнооцінну сему, то для вираження негативного змісту висловлення використовується заперечна частка *не*, пор.: *Спроби дискредитувати російську і кримську владу* ***не приносять*** *ніяких* ***результатів*** (УП, 22.03.2017); *…зниження їх підприємницької активності …* ***не приносить*** *жодної* ***вигоди*** *для держави* (УП, 09.09.2011); *Санкційна війна цивілізованого світу проти режиму Путіна поки що* ***не приносить бажаних результатів*** (УП, 31.12.2023); прислівник міри і ступеня на зразок *найменше*: *Водночас відвідування церкви* ***приносило*** *українцям* ***найменше радості****,*

навіть порівняно з іншими духовними практиками (УП, 08.12.2021); контрастне порівняння: *Домашні творчі хобі, наприклад, малювання, рукоділля, книги,* ***приносять більше позитивних емоцій*** *ніж комп'ютерні/мобільні ігри, фільми, серіали, які в цілому* ***найменше приносять задоволення****, відчуття успішності чи любові* (УП, 08.12.2021).

Дієслово *схиляти* зі значенням «викликати певний настрій, бажання робити те, що названо в додатку» [13, т. 9, с. 883] здатне керувати родовим відмінком іменника з прийменником *до* у функції об'єкта, у якому сконденсовано пропозицію наслідку, напр.: *Саме* ***формулювання*** *питання* ***схиляло до схвального варіанту*** *відповіді* (УП, 09.07.2025); *Цей феномен* ***схиляє*** *нас* ***до*** *більш імпульсивних* ***рішень*** *чи* ***бездіяльності*** (УП, 08.01.2018). Рідше його функційним еквівалентом виступає інфінітив: *...себто не напої провокують зайву вагу, а* ***ризик*** *зайвої ваги* ***схиляє обирати*** *такі напої* (УП, 10.10.2021), пор.: ***Ризик*** *зайвої ваги* ***схиляє до обрання*** *таких напоїв.* Нанизування (ампліфікація) однорідних субстантивів у суб'єктній пропозиції увиразнює семантику умови або причини, яка викликає певний настрій, бажання робити те, що названо в об'єктній пропозиції***: *Тиша, самостійність, близькість рідних*** *– усе це* ***схиляло до творчості*** (УП, 13.02.2011); ***Заспокійливі звуки води, чисте, свіже повітря, джерельна вода, приємна атмосфера****, – усе це, безсумнівно,* ***схиляло до спілкування****,* ***спільної творчості*** (УП, 09.05.2013). У таких конструкціях можлива заміна лексеми *схиляти* на синонімічну *надихати*.

Лексичне значення дієслова *ускладнювати* – «вносити додаткові труднощі, робити важчим, таким, що потребує більших зусиль для здійснення, виконання, розв'язання і т. ін. чого-небудь; робити напруженим, обтяжливим» [13, т. 10, с. 489], напр.: *Вживання антибіотиків без потреби* ***ускладнює*** *лікування COVID-19 – лікар* (УП, 22.12.2020); *Втручання РФ* ***ускладнює*** *ситуацію в Сирії* (УП, 19.09.2015); *Його (Алексіса Ціпраса) загравання з Росією* ***ускладнює*** *конструктивне рішення для Європи щодо фінансових питань* (УП, 30.03.2015). Семантичним ядром таких конструкцій є прихований предикат *призводити,* який реципієнт мисленнєво відтворює під час прочитання інформації, а отже, релевантно ідентифікує відношення зумовленості між двома пропозиціями – суб'єктною та об'єктною, пор.: ***Вживання антибіотиків*** *без потреби* ***призводить до ускладнень*** *лікування COVID-19*; ***Втручання*** *РФ* ***призводить до ускладнення ситуації*** *в Сирії*; *Його [Алексіса Ціпраса]* ***загравання*** *з Росією* ***призводить до ускладнення*** *конструктивного* ***рішення*** *для Європи щодо фінансових питань*. Перша суб'єктна пропозиція, сконденсована у суб'єктній синтаксемі із залежними компонентами, виражає умову, а друга об'єктна пропозиція, – сконденсована в об'єктній синтаксемі із залежними компонентами, виражає негативний наслідок. Це засвідчують відповідні трансформації, пор.: *Якщо вживати антибіотики без потреби, лікування COVID-19 ускладниться; Якщо РФ втручатиметься, ситуація в Сирії ускладниться*; *Якщо Алексіс Ціпрас загравatиме з Росією, конструктивне рішення для Європи щодо фінансових питань ускладниться.* Мінімальна структурна схема таких речень трикомпонентна: *суб'єкт – пропозиційний предикат – об'єкт*. Кожен із субстантивів може бути поширений іншими словоформами. Суб'єктну та об'єктну позиції заступають у типових виявах віддієслівні іменники. Вживання іменників недієслівного походження у функції називного суб'єкта є наслідком певних модифікацій реченнєвої структури, пор.: ***Бюрократія ускладнює виплату*** *компенсацій медикам – міністр соцполітики* (УП, 21.12.2020) ← ***Поширення бюрократії ускладнює виплату*** *компенсацій медикам*; *До того ж, при регулярних відключеннях електропостачання* ***посилення спеки*** *лише* ***ускладнює збереження*** *їжі від псування* (УП, 14.08.2024). Зазвичай суб'єктна пропозиція (умова) передує об'єктній (наслідкові), виступаючи темою висловлення, проте може пересуватися в позицію реми – комунікативного ядра повідомлення, якщо мовець (автор) хоче акцентувати на умові, пор.: *Причому загальну* ***ситуацію (Т) / ускладнює бездіяльність*** *вищих органів влади та кумівство (Р)* (УП, 14.04.2017).

Семантико-синтаксичні відношення зумовленості у простому реченні можуть проєктувати три синонімічні дієслова, об'єднані спільною семою спонукання до дії, а саме:

– *штовхати* – «спонукати до чого-небудь, бути причиною, приводом для чого-небудь» [13, т. 11, с. 539], напр.: *...****польоти*** *бомбардувальників США* ***штовхають до*** *межі ядерної* ***війни*** (УП, 02.05.2017); ***На такі кроки*** *їх* ***штовхають*** *економічні* ***негаразди*** *та війна на сході держави* (УП, 26.02.2015); *…****дії*** *Росії з обмеження експорту українських товарів* ***штовхають*** *Україну* ***до вступу*** *в ЄС* (УП, 17.09.2013); *Своїми діями вони* ***штовхають*** *світ до катастрофи* (УП, 02.05.2022);

– *підштовхувати* – «спонукати до чого-небудь, спрямовувати в потрібному напрямку якусь діяльність або прискорювати якусь справу, подію» [13, т. 6, с. 527], напр.: *За його словами,* ***до виписки*** *його* ***підштовхнуло поліпшення*** *самопочуття та вчорашні події в парламенті* (УП, 17.01.2014); ***До цього кроку*** *його* ***підштовхнуло призначення*** *куратором Управління зв'язків з громадськістю МВС керівника апарату міністерства* (УП, 25.02.2013); *Власне, саме* ***вторгнення*** *Росії в Україну минулого року* ***підштовхнуло*** *Фінляндію та Швецію* ***до рішення*** *подавати заявки на вступ у НАТО* (УП, 04.04.2023);

– *наштовхувати* – «наводити на яку-небудь думку, ідею, спонукати на якийсь учинок і т. ін.; допомагати зрозуміти що-небудь» [13, т. 5, с. 242], напр.: ***Вибори*** *в Україні* ***наштовхують на аналогії*** *зі старими анекдотами* (УП, 03.02.2010); *Саме* ***на цей висновок*** *нас* ***наштовхує небажання*** *російської сторони йти на діалог* (УП, 24.10.2017); ***На це рішення*** *Обаму* ***наштовхнуло розуміння*** *загрози з боку Ісламської держави* (УП, 24.11.2014); *Досить часто* ***прочитане наштовхує*** *мене* ***на правильну думку*** (УП, 05.07.2020).

Семантичне ядро конструкцій з такими дієсловами формують три обов'язкові синтаксеми: суб'єктна, предикатна, об'єктна. Якщо морфологічне вираження суб'єктної синтаксеми однакове для всіх речень – називний відмінок віддієслівного іменника, то об'єктну функцію можуть виконувати різні відмінки: при дієслівних предикатах *штовхати* і *підштовхувати* – родовий із прийменником *до,* а при дієслові *наштовхувати* – знахідний із прийменником *на*, пор.: *...* ***непорозуміння*** *і емоційна пустота з боку батьків* ***штовхає*** *підлітків* ***до*** *таких ризикованих* ***дій*** (УП, 18.11.2018); *Однак, вчорашнє* ***повідомлення*** *з Банкової* ***підштовхнуло*** *мене* ***до публікації*** *блогу* (УП, 15.08.2024); *Ну а постійна* ***гіперболізація*** *своєї надосвіченості* ***наштовхує на думку*** *про її відсутність у тебе!* (УП, 04.10.2024). В окремих випадках об'єктний компонент може бути експлікований іншими формами, зокрема інфінітивом: *Брак часу, бажання та мотивації дедалі частіше* ***штовхає*** *нас* ***харчуватися*** *поза домом* (УП, 10.06.2019); знахідним відмінком із прийменником *в: Звісно, що таке ставлення* ***штовхає*** *цих людей* ***в обійми*** *Росії* (УП, 20.08.2021); *Глава Військового комітету НАТО Роб Бауер заявив, що* ***проблеми*** *на полі бою і в економіці* ***штовхають*** *Росію все далі* ***в руки*** *«ненадійних гравців»* (УП, 16.09.2023). Якщо в об'єктній позиції вжито абстрактний іменник релятивної семантики на зразок *думка, міркування, спогад*, то його зміст може бути розкрито розгорнутою підрядною конструкцією: *Ця та інша інформація наштовхує* ***на думку про те, що розіграний заколот міг плануватися з метою зачистки серед військових та інших у владі*** (УП, 29.06.2023); *Наше розслідування наштовхує* ***на думку, що цивілізований світ має змінювати підходи до санкційної політики кривавих режимів*** (УП, 16.11.2022). Трапляються також випадки розгортання суб'єктної пропозиції, що передає умову або причину дії, наслідок якої відтворено підрядним реченням, напр.: *...****вже за Байдена відбувся хаос з виводом американських військ, що*** *своєю чергою переконало Путіна в слабкості Заходу і підштовхнуло його до агресії проти України* (УП, 18.05.2023); ***Тобто формулювання «безпекові зобов'язання» з'явилось як заміна слова «запевнення», а не «гарантії», що*** *є показовим і автоматично наштовхує на паралелі з Будапештським меморандумом* (УП, 26.01.2024).

Поряд із трьома попередніми синонімічними дієсловами активно вживана в мові сучасних ЗМІ стійка сполука *давати поштовх,* що означає «викликати до життя, спричинити що-небудь» [13, т. 7, с. 489] та її функційний еквівалент *ставати поштовхом*, напр.: *...****втручання*** *Росії до Криму* ***дало поштовх прискоренню*** *експорту натурального газу до Європи* (УП, 13.03.2014); *...їхній набутий* ***досвід не*** *просто* ***давав поштовх державності*** *на відповідній території* (УП, 04.10.2013); *...таке* ***підвищення*** *цін на газ* ***дасть*** *черговий* ***поштовх інфляції*** *– усі ціни автоматично підуть вгору* (УП, 09.06.2016); *Зеленський також висловив упевненість, що цей* ***проєкт відбудови дасть поштовх для розвитку*** *не лише Україні, а й усім партнерам* 10.05.2023); *Але повномасштабне* ***вторгнення*** *в лютому 2022 року також* ***стало поштовхом для розвитку творчості*** (УП, 21.11.2023). Об'єктну пропозицію із семантикою наслідку здатна формувати словоформа давального відмінка або родового із прийменником *для*, а суб'єктну (причини або умови) – називний відмінок віддієслівного іменника.

Висновки. У сучасній українській мові, на матеріалі медіапубліцистики останніх десятиріч, простежуємо активізацію реченнєвих конструкцій моделі *суб'єкт – предикат – об'єкт* із прихованою категорійною семантикою зумовленості, ядром яких виступають невласне зв'язкові пропозиційні предикати штибу *пробуджувати, вселяти, гнітити, пригнічувати, наганяти,*

настроювати, налаштовувати, приносити, схиляти, ускладнювати, штовхати, підштовхувати, наштовхувати, синонімічні до власне зв'язкових: *зумовлювати, спричинювати, викликати, породжувати, призводити, передбачати.* Прогнозовані їхньою валентністю суб'єктні й об'єктні синтаксеми ускладненого різновиду конденсують дві взаємопов'язані пропозиції з причиново-наслідковими або умовно-наслідковими змістовими відношеннями у простих семантично неелементарних реченнях, які є синтаксичними дериватами складнопідрядних і складносурядних речень. Паралельне вживання простих і складних структур у публіцистичному мовленні засвідчує синонімічне багатство засобів вербалізації категорії зумовленості, даючи змогу авторові (мовцеві) висловити ту ж саму думку як лаконічно з економією мовних одиниць, так і розгорнуто. Простим реченням проаналізованої моделі, порівняно із синонімічними складними, притаманна більша експресія, динаміка, завдяки чому їм надають перевагу журналісти. Проте декодування закладеної в них інформації, зокрема дещо прихованих причиново-наслідкових чи умовно-наслідкових зв'язків зображуваних позамовних ситуацій, подій, явищ, іноді потребує від реципієнта деяких когнітивних зусиль, а також здійснення реченнєвих трансформацій. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в семантико-граматичному аналізі засобів експлікації категорійної семантики зумовленості в реченнєвих конструкціях інших стилів української мови.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
2. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць: монографія. Київ : Наук. думка, 1991.192 с.
3. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
4. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
5. Дубовик Л. І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2005. 21 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис : монографія. Донецьк : ТОВ „ВКФ „ВАО", 2011. 991 с.
7. Кононенко Ірина. Категорійна семантика зумовленості у простому реченні (на матеріалі української та польської мов). *Мова у дзеркалі особистості* / ред. В. Грещук, Н.Гуйванюк, І.Кононенко, С.Хороб. Івано-Франківськ : Місто НБ, 2013. С. 130–143.
8. Малявін А. О. Категорія умови : функціонально-когнітивний аспект : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2008. 20 с.
9. Межов О. Г. Приховані семантико-синтаксичні відношення у безсполучникових та складнопідрядних реченнях сучасної української мови. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика,* 2024. Том 35 (74). № 2. Ч. 1. С. 52–58. URL : https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/10
10. Межов О. Г. Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі складносурядних речень сучасної української мови: лінгвістичний та лінгводидактичний аспекти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 2024, № 48, С. 47–56. https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-38-06
11. Рула Н. В. Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень у сучасній українській мові: дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2019. 260 с.
12. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання: навч. посіб. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
13. Словник української мови: в 11 т. Київ 1970–1980.
14. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.

Mezhov O. G. THE FUNCTIONAL–SEMANTIC CATEGORY OF CONDITIONALITY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AT THE LEVEL OF THE SENTENCE MODEL *SUBJECT–PREDICATE–OBJECT*: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

This article provides a thorough analysis of the linguistic tools that express the functional-semantic category of conditionality in simple sentences with copular propositional predicates. It elucidates the role of copular verbs and the substantival–predicative syntactic units predicted by their valency in expressing the categorial

semantics of conditionality. The derivational basis of simple sentences with copular predicates representing causal–consequential and conditional–consequential semantic relations is also established. The functional significance of such constructions in contemporary media texts is also examined.

In recent decades, media discourse has seen an intensification of sentence constructions that conform to the subject–predicate–object model with implicit categorical semantics of conditionality; these constructions are centred around copular propositional predicates. Subject and object syntactic units of a complex type, determined by the valency of these predicates, condense two interrelated propositions with causal or conditional consequential relations into simple sentences that are semantically non-elementary and function as syntactic derivatives of complex sentences with subordination or coordination. Typical morphological representatives of the subject and object syntactic units are abstract deverbal nouns. Due to these features, the syntactic units acquire substantival–predicative syncretic semantics – specifically, those of a subject-cause, subject-condition or object-result – and the capacity to expand into simple sentences that correspond to the predicative clauses of complex constructions.

The parallel use of simple and complex structures in journalistic discourse demonstrates the richness of synonyms for expressing the category of conditionality. This enables authors (speakers) to convey the same content either concisely or in an expanded form. Compared to their complex synonymous counterparts, the simple sentences of the analysed model exhibit greater expressiveness and dynamism, accounting for journalists' preference for them.

Keywords: *category of conditionality, language, verb, valency, subject, predicate, object, theoretical and applied aspects.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026